

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA,
ANDRAGÓGIA DOKTORI PROGRAM

PhD értekezés tézisei

Németh János István

**Az egész életen át tartó tanulás
a kultúra,
a kultúrafogalom és
a kultúráközvetítés rendszerében**

Témavezető: Dr. Striker Sándor habilitált egyetemi docens

2016.

A témaválasztás indoklása

A disszertáció fő célja a kultúra 18. századi modern, mára már klasszikus fogalmának rekonstruálása, majd a létrejöttét követően kidolgozott kultúrafogalmak, és kultúraelméletek ehhez viszonyított rendszerezése, összehasonlítása volt. Ez az eljárás tette lehetővé, hogy viszonylag átfogóan bemutassam a paradigmaticus kultúraelméletek neveléssel, kultúraelsajátítással (kulturálódással) kapcsolatos értelmezéseit. A rekonstrukciós és összehasonlító eljárás során szerzett tapasztalatok együttese képezte a gerincét annak a munkának, amely a kultúra, a kultúrafogalom, a kultúrákövetítés és - elsajátítás rendszerében mutatja be az egész életen át tartó tanulás programját. A disszertáció címében is kiemelem, hogy az egész életen át tartó tanulás nevelési programjának kultúraelméleti összefüggéseit kívánom elemezni, szorosan kötődve a neveléstudomány e tárgyban általam megismert tudományos eredményeihez. Korábbi kutatásaimban is csatlakoztam ahhoz az axiomatikus kiindulási ponthoz, hogy a kultúra nem veleszületett természeti adottsága az embernek. Ebből következően a nevelés folyamatában jórészt elsajátítható, fejleszthető. A lényeg a nevelés folyamatában megfogalmazott célok meghatározásában, illetve a módszerek megválasztásában van. E két feladat eredményességéhez szükséges az a recepció-bázis, amely az adott nevelési programok indokoltságát alátámasztja.

A disszertációban felvetett és vizsgált probléma szervesen kapcsolódik az elmúlt évek kutatómunkájához, amely két problémakört érintett: a kultúra fogalmának kialakulása, a kultúrafogalmak csoportosítása, a kultúraelméletek antropológiája, valamint a kultúrákövetítés gyakorlatának közművelődési vonatkozásai, különös tekintettel az egész életen át tartó tanulás (a továbbiakban: LLL) néhány kultúraelméleti, filozófiai recepciójára.

A disszertációban e két területtel összefüggésben foglaltam meg előfeltevéseimet, és igyekeztem azokat megfelelő érvanyaggal alátámasztani. Tekintettel arra, hogy a kultúraelmélet szakirodalma bőséges és sokoldalú, rendszerező alapművekben gazdag, ezért a dolgozat célkitűzéséhez igazodva, figyelmem kellett az *újyszerű megközelítés* következetes érvényesítésére. Támaszkodva a szakirodalomból megismert tapasztalatokra, az ismétlés elkerülése érdekében disszertációmban elsősorban a klasszikus kultúrafogalom jelentéstani fejlődésére koncentráltam. A klasszikus kultúrafogalomhoz viszonyítva összehasonlítottam a 19. század harmadik harmadától karakterisztikusan elkülönülő kultúraelméleteket, nagy figyelmet fordítva a bennük megfogalmazott, és az LLL-programmal összefüggő értelmezésekre. A neveléstudomány ide vonatkozó szakirodalmából elsősorban az neveléstörténeti-, valamint a neveléskulturálódás komplex megközelítésével foglalkozó tudományos eredményeket igyekeztem feldolgozni a disszertációban. Ezt indokolta a témaválasztás interdiszciplinaritása, a dolgozatnak

az a kiindulása, hogy *a kultúra és az ember kapcsolatában kiemelkedő jelentősége van a társadalmilag elfogadott nevelési, művelődési folyamatoknak*, a kultúra elsajátítása, gazdagítása, másképpen fogalmazva, *az egyén tudatos életvitel-szervezése miatt*. Ez az összefüggés a lényegi összekötő kapocs kultúraelmélet és neveléselmélet, egyáltalán elmélet és pedagógiai, andragógiai gyakorlat között, az egész életen át tartó tanulás paradigmájában is. Ez témaválasztásom fő indoka.

1. Alkalmazott módszerek

Szólni kell továbbá a kutatás módszereiről. A kultúraelméleti fejezetben elsősorban a korábban megjelent átfogó tudományos munkák ismertetésére, szövegértelmezésre, az ismert elméletek rendszerezésére fektettem a hangsúlyt. Mindvégig következetesen törekedtem az *összehasonlító módszer* alkalmazására, megfigyelve és kiemelve a sokféleségben kimutatható tendenciákat, rendező elveket. Ez a módszer tette lehetővé korábban nem ismert, vagy kevésbé hangsúlyozott következtetések megfogalmazását a klasszikus kultúrafogalom és a később keletkezett jelentős kultúraelméletek viszonyában. A közismert kultúraelméleti irányzatok szöveganyagának feldolgozásakor mindvégig az új megközelítésre koncentráltam.

Az elemzés tárgyát képező kultúrafogalom és kultúraelméletek létrejöttének jelentős időperspektívája és sokfélesége miatt kiemelt figyelmet fordítottam a *filozófiai hermeneutika értelmezési módszereinek* objektív alkalmazására. Arra törekedve, hogy a szakirodalom feldolgozása során lehetőleg új szempontokat alkalmazzak; a továbbiakban a kultúra és a civilizáció fogalmával kapcsolatos összehasonlító módszerek kidolgozásával hozzájáruljak a későbbi kutató munka fogalmi megalapozásához. Egyben figyelemmel kísértem, hogy a sajátos fogalmi rendszer és összehasonlítási módszer alkalmazásával a második fejezetben megfogalmazott gyakorlati következtetések alátámasztását is elősegítsem.

2. A dolgozat felépítése

A disszertáció felépítése a vizsgálat tárgyául meghatározott előfeltevések sorrendjéhez igazodik. Ennek megfelelően az elméleti hangsúlyokat tartalmazó első fejezet, és az inkább gyakorlat orientált második fejezet több részre tagolt.

Az első fejezet *első részében* a kultúra és kultúrafogalom közötti eltérést, valamint a kultúrafogalom jelentéstani kialakulását részletezem.

A második rész foglalkozik a modern, mára már klasszikus kultúrafogalommal, a kultúra 18. században kialakuló eszméjével. A fejezet részeként adalékokat gyűjtök az ember szerepére

vonatkozó, a művelődéssel, az LLL programmal összefüggésbe hozható elméleti, filozófiai recepciókhoz, a jellemző tendenciákat elkülönítve. Ugyancsak ide kötődően a két paradigmátikus kultúraelmélet, nevezetesen a normatív, értékelméleti alapokon nyugvó iskola, valamint a kulturális antropológia *célunkhoz kapcsolódó* bemutatásával.

Az első fejezet harmadik részében - kultúraelmélet részeként - a civilizáció fogalomhasználatát érinti a dolgozat, összevetve a kultúra és a civilizáció fogalmainak tartalmát, illetve néhány jellegzetes civilizációértelmezést csoportosítva.

A második fejezet jelentős fordulatot tesz a kultúráközvetítés gyakorlata felé. Ennek a gyakorlatnak az Európai Unió keretében a legátfogóbb praxismája az LLL. A fejezet első részében vizsgálat tárgyává teszem az LLL eszmétörténeti gyökereit, a magyarországi hagyományok figyelembe vételével, kiemelt figyelmet szentelve a magyar közművelődés által reprezentált nonformális és informális tanulási alkalmak hagyományának. Ez indokolja ugyanitt a kultúráközvetítés professziójának, illetve e szakszerűség tudásbázisának részletesebb bemutatását.

A fejezet második részében vizsgálat tárgyává teszem a kultúráközvetítés mikrovilágát, vagyis a kulturális hagyomány és a kultúrát elsajátító között létrejövő interakciók algoritmusát, elemeit. Ez indokolja a *kulturális funkciók* bemutatását, és működési mechanizmusuk leírását, valamint elhelyezésüket az LLL rendszerében.

Ezt követően rövid összefoglalóval zárom a disszertációt, majd a felhasznált irodalom tételes felsorolására kerül sor.

3. A disszertáció saját kutatásokhoz köthető eredményei

A disszertáció eredményei szervesen kapcsolódnak az elmúlt évek kutatómunkájához, amely két tárgykört érintett: az egyik a kultúraelméletek kialakulásával összefüggő, a másik gyakorlat-orientáltan a kultúráközvetítés közművelődési vonatkozásait elemezte, különös tekintettel az egész életen át tartó tanulás európai paradigmájára.

E kutatási program megjelenítése és folytatása egyaránt kimutatható a disszertációban. *A dolgozat végleges szövegét javítottam és kiegészítettem* a műhelyvitán és a szigorlaton a szakmai testületek, illetve a felkért bírálók által megfogalmazott kritikákat, változtatási javaslatokat teljes körűen figyelembe véve.

*

Első előfeltevés, I.: A 18. században, közel másfélezer éves fejlődés eredményeként kialakult a klasszikus kultúrafogalom.

A dolgozatban újra pozicionáltam a 18. századra létrejövő *univerzális kultúrafogalmat*, mint *e társadalomtudományi kategória későbbi formaváltozatainak alapját*. Jelentéstani bővülésében bemutattam annak struktúráját, emberképét, és napjainkban is ható *kánonját*. Ezt követően bemutattam a kultúrafogalom *19. század utolsó harmadában és a huszadik században keletkezett* kultúrafogalmak jellemző formaváltozatainak tartalmát és azok viszonyát a mára már klasszikus *fogalmi* alapváltozathoz, a *prototípushoz*. A klasszikus kultúrafogalom létrejöttét követő jó kétszáz éves időszak kultúráról és a kultúra fogalmáról szóló elemzése alátámasztja, hogy *az értékelméleti filozófiához és a kultúrszociológiához kötődő (újidealista) normatív kultúraelmélet, illetve a kulturális antropológiában kiteljesedő kulturális egyenértékűség* alkalmas a kultúrafogalmak jelentős irányzatait rendszerző *paradigmák szerepének a betöltésére*.

A *kultúrafogalom történeti fejlődésének, jelentéstani rétegződésnek* a bemutatásával, annak a folyamatnak a leírásával, amely a latin *cultura* kifejezés alapváltozatától elvezet a modern, klasszikus *kultúrafogalom* összetett tartalmáig, többdimenziós struktúrájáig bizonyítottam vélem álláspontomat a modern kultúrafogalom létrejöttéről. Figyelembe véve a *kultúra és a kultúrafogalom* közötti különbséget, eltérő szerepüket a kultúratudományban és gondolkodástörténetben. Nyilvánvaló, hogy *a kultúra akkor is az emberi létezés feltétele volt, amikor ezt nem is tudták, pontosabban nem határozták meg* a kultúrát egyébként létrehozó, vagyis a történelem különböző korszakaiban élő legkülönbözőbb népek, népcsoportok, közösségek. *A kultúra fogalmi megragadása volt a döntő*, hiszen ettől az időponttól lehetővé vált magának a kultúrának tudományos módszerekkel történő elemzése, vizsgálata.

Álláspontom szerint ez az összefüggés a magyarázata annak a tudománytörténeti értelemben is kiemelkedő eredménynek, amit a gondolkodástörténet a kultúra fogalmának *megalkotásával* teljesített. Beleértve ebbe mindazt az erőfeszítést, amit az ember történelmi, társadalmi szerepének, viszonyainak tisztázásával tettek a fogalom kidolgozásában szerepet játszó művészek, filozófusok, tudósok, *mindenek előtt a szekularizáció folyamatát elősegítve*, az egyetemes történelemben egyedülálló módon.

II. Az eltérő kultúrafelfogások, kultúraelméletek hátterében az emberre jellemző kultúraelsajátító-tanulási mechanizmusok egész életen átívelő gyakorlatának eltérő recepciói vannak.

A disszertáció olyan felismerése ez, amelyet fejezetenként igazolok az egyes kultúraelméletekhez kapcsolódóan, és jövőbeli kutatására a legnagyobb valószínűséget látom.

A klasszikus kultúrafogalom létrejöttét követő időszak formaváltozatai között részleteztem a disszertációban *újidealista irányzatként egységesített normatív kultúraelmélet, valamint a kulturális antropológia háttérében „dolgozó”, és az egész életen át tartó tanulásra vonatkozatható értelmezéseket, amelyek alapvetései a 19-20. század fordulóján fogalmazódtak meg.* Az újidealista irányzat meghatározó szerzői eredeti módon frissítik, és a huszadik század megváltozott körülményei között megújítják a *klasszikus recepciót*, amelynek alkotói között kiemelkedő szerepe van a német idealizmushoz ezer szállal kötődő *F. Schillernek* és *J. G. Herdernek*, akiknek e kérdéskörben kifejtett nézeteivel a disszertációban bővebben is foglalkoztam. A klasszikus recepció összefoglalja a modern, együttműködő ember nevelési ideáljának filozófiai tartalmát. Koherens elméleti rendszerbe helyezi egy értékelvű és változatos művelődési program társadalmi gyakorlatát, a teoretikus megközelítés mellett sokszor módszertani muníciót is megelőlegezve.

Az újidealista kultúraelmélet LLL recepciója a klasszikus komplexitásból a személyiség aktivitását, együttműködését, önmegvalósítását, gyarapodását állítja a kultúraelsajátítás, egyáltalán az élethosszig tartó tanulás középpontjába. Mélységesen demokratikus egyéni választások és döntések sorozatára bízva e program helyi sajátosságok között megvalósulós gyakorlatát, elősegítve a szakadatlanul változó élethelyzetekhez történő eredményes alkalmazkodást.

A kulturális antropológia klasszikusai, mindenek előtt *F. Boas* és *M. J. Herskovits*, a *kultúrák egyenértékűségében*, valamint a *kulturalizáció egyetemes jelentőségében és személyes lehetőségében határozták meg ember és kultúra, ember és művelődés viszonyát*. A kulturális relativizmus tovább erősítette ezt a viszonyt, míg a 20-21. század fordulóján jelentős teret hódító multikulturalizmus mind nagyobb hangsúlyt fektet a klasszikus antropológiai örökség intézményesítésére úgy az iskolai oktatásban, mint a politikai diskurzusokban. Herskovits egész életén át tartó kulturálódással kapcsolatos „nevelélméletével” külön fejezetben foglalkoztam. Mivel az általa kifejtett *kulturalizáció* problémája az antropológiai recepció krédójának is tekinthető.

III. *Nagyon is más funkcióval és szereppel van jelen a kultúra és a civilizáció fogalma a társadalomtudományi kutatásban, de magában a közgondolkodásban is.*

Aligha van a tudománytörténet elmúlt évszázadaiban olyan fogalompár, mint a *kultúra* és a *civilizáció*, melyek oly csillapíthatatlan szenvedéllyel, folyamatosan *versengenek*, hol teljes ellentétteként, hol csupán békés szinonimaként helyettesítve egymást, leginkább a köznapiszóhasználatban, másutt különböző kifejezési szándékokhoz előnyös munkamegosztást kínálva. E dolgozat keretei között a civilizáció közismert jelentésének forrásokhoz igazodó

bemutatása mellett, amit számos hivatkozott elemzés elvégzett már, a civilizáció fogalom használatának jellemző típusaival foglalkoztam. A két fogalom genealógiáját feltárva igazoltnak látom az előfeltevést, nevezetesen a két fogalom nem felcserélhető. A fejezet részeként bemutatok egy *összehasonlító civilizációelemzést* megalapozó levezetést.

IV. *A kultúraelsajátítás az egész életen át tartó tanulás folyamán valósul meg, az iskolarendszer keretében előírt formális képzések során, illetve az informális tanulási alkalmakon. Ez utóbbi tanulási alkalmakkal összefüggésben hangsúlyozom a dolgozatban, hogy a magyar művelődéstörténeti hagyományokból következően a közművelődést - annak szervezeteit és tevékenységeit – azonosíthatjuk úgy, mint az egész életen át tartó tanulás iskolarendszeren túli, azt kiegészítő kultúraközvetítő professzióját.*

A disszertáció második fejezetében ennek az előfeltevésnek az alátámasztása miatt foglalkoztam többek között az egész életen át tartó tanulás paradigmájával, elsősorban annak eszmétörténeti hátterével. Érintve csupán a 20. század végének e paradigmával kapcsolatos filozófiai értelmezési alternatíváit. *Ehhez az előfeltevéshez kötődve* mutattam be a kultúraközvetítő szakma azonosságtudatának lényeges tartalmi elemeit.

Az egész életen át tartó tanulás eszméje elválaszthatatlan az ókortól napjainkig ívelő fejlődéstörténettől. A szakirodalom szinte teljes összhangban az antikvitás mitológiai történeteiben, jelentős irodalmi alkotásaiban véli felfedezni a tanulásra nyitott ember alaptípusát. *Az egész életen át tartó tanulás eszméje, és az LLL (Lifelong learning) társadalmi programja között sok évszázad telt el. E társadalmi program nyitánya kétségkívül a 18. századra esett.*

Az LLL klasszikus recepciói, valamint a disszertációban vizsgált kultúraelméletek művelődéstanulási felfogásainak ismertetése után e fejezetben volt mód arra, hogy röviden foglalkozzam az LLL hazai eszmétörténeti előzményével, a felnőttképzési kötődések mellett különösen a közművelődési hagyományok sajátos hatásainak a bemutatásával. E sajátosságok is alátámasztják az LLL jellemzően magyarországi tartalmainak és szervezeteinek a nevelési programot gazdagító szerepét.

V. *A kultúraelsajátítás sajátos mechanizmusokon keresztül valósul meg az egyén és a kulturális univerzum között, az egész életen át tartó tanulás folyamatában. Ebben az interakcióban játszanak meghatározó szerepet a kulturális funkciók álláspontom szerint. Miután ama „sajátos hatásmechanizmusok” kitüntetett szereplői, alkotóelemei ezek a funkciók, amelyek lényegüket tekintve az egyén (közösségek) kultúra által meghatározott jellemző adottságai, tulajdonságai.*

A kultúra- és neveléstudomány, valamint a kultúraközvetítés gyakorlata számára központi probléma a kultúra elsajátításának, a szocializációnak a módja és mechanizmusa. Minden olyan apró részlet, vagy tágabb összefüggés lényeges, amely bepillantást enged ennek szakadatlanul változó, dinamikus folyamatnak a mikrovilágaiba. *A disszertációban igyekeztem alátámasztani azt az észrevételemet, hogy a kultúraelsajátítás részben a kultúraelmélet tárgykörébe tartozó sajátos mechanizmuson keresztül valósul meg az egész életen át tartó tanulás során.* Ebben a folyamatban tulajdonítottam meghatározó szerepet a *kulturális funkcióknak* a kultúra és az ember, a kultúra és a közösségek kapcsolatában. Ezért dolgoztam ki a kulturális funkciók egységes rendszerét. Ezzel tudtam elérni működési mechanizmusuk viszonylag pontos bemutatását a szocializáció folyamatában, a kulturális mintázatok változatos elsajátításában.

Ezzel is igazolva, hogy *a kulturális funkciók* az egyén és közösségek társadalmi működését szabályozó olyan *transzmitter modulok*, melyek az emberre, közösségekre jellemző és elsődlegesen kulturális befolyásolási övezetbe tartozó pszichikai és mentális kódokat közvetítik és tárolják. Ezek a kódok a kultúraelsajátítás (nevelés-szocializáció) különböző szintjén rögzülnek, és leginkább az eltérő kulturális környezetben aktivizálódnak, a viselkedést messzemenőig szabályozóan.

Ezzel bizonyítani tudtam, hogy a kultúra társadalmi hozzájárulásának és viszonyulásának az eszközei, megvalósítói a *kultúra által befolyásolt személyiség funkciók* – mint az életműködést átfogóan befolyásoló *bizalom, identitás, tájékozódás, viszonyulás és alkalmazkodás* –, amelyek a kultúra és az ember, az ember és a társadalom közötti transzmissziós szerepkörben válnak *kulturális funkciókká*. Mintegy transzmitter anyagként vezérlik a kultúra eszközállományát az egyénbe, a közösségekbe beágyazó folyamatot, általuk gyakorolva hatást a társadalmak működésére. Ebben a folyamatban a kulturális *hozzájárulás* az emberi, közösségi pszichikum és mentalitás részévé válik, míg az emberi, közösségi pszichikum és mentalitás kulturálisan meghatározott lesz, a továbbiakban leginkább a pszichológia és a neveléstudomány kutatásainak tudományos tárgyát képezve kínálnak folyamatosan bővülő vizsgálati anyagot.

A disszertáció eredményei is bizonyítják, hogy a kultúra és az ember kapcsolatában kiemelkedő jelentősége van a nevelési, művelődési folyamatoknak. Ennek az összefüggésének a kidolgozása lehetővé tette a *kultúraelmélet* és *neveléstudomány* közötti kapcsolat legmélyebb rétegeinek a feltárását. E kapcsolat mentén jártam a bizonyításnak azt az útját, *amely az egész életen át tartó tanulás motivációs bázisaként a kultúraelsajátítás disszertációban bemutatott recepcióit és a kulturális funkciók nevelési lehetőségként történő felfogását határozta meg.*

A disszertációnak ez a bizonyítási eljárása minden elemében önálló kutatásaimon alapszik.

Németh János Istvánnak a disszertáció témakörével kapcsolatos fontosabb publikációi

Önálló kötetek:

1. (1990): *A demokrácia tragédiája*. Mikszáth kiadó, Salgótarján 180
2. (2008): *A kultúra üzenete. 3.0.* Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth kiadó 240
3. (2015): *Közösségépítő Agorák Magyarországon, Terek – Közösségek – Emberek.* Nemzeti Művelődési Intézet, Bp. 93

Tanulmánykötetek kiadó szerkesztése:

1. Koncz Gábor – Németh János István – Szabó Irma (2007, szerk.): *Közművelődési fogalomtár* (minőségfejlesztési és pályázati segédanyag) Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
2. Németh János István – Szurmainé Silkó Mária (2012, szerk.): *A magyar közművelődésről*. Arcus Kiadó, Vác.

Szakmai könyvsorozat kiadó-szerkesztése:

1. TUDÁS – KULTÚRA – TÁRSADALOM (A Magyar Művelődési Intézet és a Mikszáth Kiadó művelődéstudományi sorozata, 7 kötet megjelent)

Kötetben megjelent tanulmányok:

1. (1987): Az európai művelődésszervezés három modelljének alapjai In: *Kultúra és közösség*. 12. sz.
2. (1996): Az alternatív művelődés felé szabó Károly szerk.: *Közművelődési tanulmányok* 1996 – Pécs, Humán szervező (munkaügyi menedzser): sorozat, sorozatszerkesztő: KOLTAI Dénes Pécs a JPT TKI – Magyar Honvédség Humán Főcsoportfőnökség Kulturális Főigazgatósága gondozásában 28-39. p.
3. (1998): A magyar kultúráról In: B. Gelencsér Katalin szerk.: *Művelődéstörténet I.* [Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás sorozat 19. kötet.] Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája – Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth kiadó – Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 123 – 143. p.
4. (2002): A liberalizmus alkonya és a multikulturális expanzió. In: B. Gelencsér Katalin és Pethő László szerk.: *Közművelődés és felnőttképzés. Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány*, 428 old. *Írások Maróti Andor 75. születésnapjára* 4. 297-302. p.
5. (2009): Gondolatok a kultúrákövetítés – közművelődés szakmai azonosságának kérdéséhez In: Forray R. Katalin – Juhász Erika (2009, szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Egyetemi Kiadó, Debrecen. 305-307. o.
6. (2012): A magyar közművelődésről. In: Németh János István – Szurmainé Silkó Mária (szerk.): *A magyar közművelődésről*. Arcus Kiadó, Vác.

Folyóiratokban megjelent tanulmányok:

1. (1987): A dogmatizmus kultúrájától a kulturális demokráciáig. In: *Új Forrás*. **3.** 71–79.
2. (1988): A kultúraelmélet nemzeti látószöge In: *Borsodi Szemle* **2.** 36-48. p.
3. (1988): A kultúra terrorja In: *Valóság*. **12.** 15 – 28.
4. (2003): A megyei közművelődési feladatellátás tapasztalatairól: In: CXL. augusztusi szám, 9 - 51. p.
5. (2007): A „két kultúra” és a harmadik. In: *Szín-Közösségi Művelődés* 22 – 23.
<http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/huhogok/index.html>
6. (2008b): Az europa-patriotizmus időszerűsége. In: *Zempléni Múzsza* VIII. évf. 3. 5-12.
7. (2009): Gondolatok a kultúráközvetítés – közművelődés szakmai azonosságának kérdéséhez
In: *Szín-Közösségi Művelődés* 14/1 31 – 41. p.
8. (2011): A közművelődés szerepe a társadalmi és a kulturális tőke fejlesztésében – különös tekintettel a közművelődés megyei feladatellátására In: *Szín-Közösségi Művelődés* **16**